

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาผลกระทบทางสังคมอันอาจเกิดจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน กรณีศึกษาบ้านแม่ปิง ตำบลแม่ฮี้ อำเภอป่าเย็บ จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคมทั้งทางบวกและทางลบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในช่วงก่อนมีโครงการ ระหว่างการก่อสร้างและเมื่อเปิดดำเนินการ โครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน 2) เพื่อให้ข้อเสนอแนะทางในการบรรเทาผลกระทบทางลบจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน โดยอาศัยแนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม แนวคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ให้เห็นผลกระทบทางสังคมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากโครงการฯ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

- 3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล
- 3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

การศึกษานี้ได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ลักษณะ คือ แหล่งข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลจากบุคคล ดังนี้

3.1.1 แหล่งข้อมูลจากเอกสาร

การศึกษาผลกระทบทางสังคมอันอาจเกิดจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารวิชาการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวคิดทฤษฎี ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยนำไปใช้ในการพัฒนารอบแนวคิด และแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้

นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเอกสารของโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอนรวมทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านแม่ปิง เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของหมู่บ้านในด้านลักษณะทางกายภาพ ประวัติความเป็นมา ข้อมูลประชากร สังคม เศรษฐกิจ ประเพณีและวัฒนธรรม ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้าน

3.1.2 แหล่งข้อมูลจากบุคคล

การศึกษาในครั้งนี้ มุ่งที่จะศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมอันอาจเกิดจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ - แม่ฮ่องสอน กรณีศึกษาบ้านแม่ปิง ตำบลแม่สี อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งผลกระทบทางสังคมที่จะเกิดขึ้นนั้นมีความแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ดังนั้นเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องผู้วิจัยจึงได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ในขั้นตอนการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการได้ ดังต่อไปนี้

- 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เป็นทางการของหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มทอผ้า กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 8 คน
- 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ได้แก่ ผู้นำศาสนา ผู้นำทาง ความเชื่อของชนเผ่า กลุ่มเยาวชน กลุ่มเกษตรกร จำนวน 4 คน
- 3) เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ ได้แก่ เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่สี ครู เจ้าหน้าที่สถานีอนามัย จำนวน 3 คน
- 4) ประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านแม่ปิง จำนวน 135 ครัวเรือน ผู้ศึกษาใช้ตาราง Darwin Hendel (มนัส สุวรรณ, 2544) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95 โดยตารางดังกล่าวถ้ามีประชากรจำนวน 135 ครัวเรือน จะใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 97 ครัวเรือน ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสุ่มอย่างง่ายโดยจะเลือกสุ่มกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 ครัวเรือนเพื่อให้ได้ความเชื่อมั่นของผลการศึกษา

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.2.1. การสังเกต (Observation) โดยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยผู้วิจัยเข้าไปสำรวจและสังเกต รวมถึงการจดบันทึก สภาพทั่วไปในชุมชน เช่น สภาพแวดล้อม การตั้งบ้านเรือน ถนน ความสัมพันธ์ การรวมกลุ่ม และสถานที่สำคัญ ๆ เช่น วัด โรงเรียน เป็นต้น และใช้การสังเกตมีส่วนร่วม (participant observation) โดยเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การประชุมกลุ่ม เป็นต้น

3.2.2. การสัมภาษณ์ (Interview) โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interviews) ผู้รู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ผู้วิจัยใช้คำถามในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยกำหนด

ประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า ทั้งนี้อาจมีการปรับเปลี่ยนและยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ โดยประเด็นที่ใช้ในการสัมภาษณ์ประกอบด้วย

1. สภาพทั่วไปของบ้านแม่ปิง ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และประเพณีวัฒนธรรม ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำศาสนา และผู้นำทางความเชื่อของชนเผ่า ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน

2. ผลกระทบทางสังคมและข้อเสนอแนะแนวทางในการลดผลกระทบ ได้จากการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ และเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ

3.2.3. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group discussion) เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ หน่วยงานราชการ โดยร่วมกันให้ข้อมูล ข้อคิดเห็นและข้อโต้แย้ง ว่าโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพานจะก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคมในทางบวกและทางลบในด้านวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่ การใช้น้ำและการใช้ที่ดินต่อชาวบ้านแม่ปิงอย่างไรบ้าง และนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางในการบรรเทาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้น โดยใช้กระบวนการการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม หรือ PRA (Participatory Rural Appraisal)

3.2.4. แบบสอบถาม (Questionnaires) โดยทำการสุ่มตัวอย่างจำนวนประชากรในหมู่บ้านแม่ปิง เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นในเรื่องผลกระทบในด้าน วิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่ การใช้น้ำและการใช้ที่ดิน และข้อเสนอแนะแนวทางในการบรรเทาผลกระทบทางลบที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพานเชิงใหม่ – แม่ฮ่องสอน โดยแบ่งโครงสร้างแบบสอบถามออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับระดับของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยผลกระทบในด้านวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่ การใช้น้ำและการใช้ที่ดิน ในช่วงก่อน ระหว่างและเมื่อดำเนินการ

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะแนวทางในการบรรเทาผลกระทบทางลบ เป็นคำถามปลายเปิดเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ในประเด็นดังต่อไปนี้

- แนวทางการบรรเทาผลกระทบในด้านวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ
- แนวทางการบรรเทาผลกระทบในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน
- แนวทางการบรรเทาผลกระทบในด้านระบบเศรษฐกิจ
- แนวทางการบรรเทาผลกระทบในด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

3.3 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองพร้อมทั้งผู้ช่วยวิจัย ดังนี้

3.3.1. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับทางผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำการนัดหมายวันเวลา สถานที่รวมทั้งกลุ่มผู้นำที่จะมาทำการประชุมกลุ่มย่อยในเดือนพฤษภาคม 2551 โดยเริ่มจากการแนะนำตัวของผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย วัตถุประสงค์ของการประชุมในครั้งนี้ อธิบายโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพานเชิงใหม่ – แม่ฮ่องสอนเพื่อที่ชาวบ้านจะได้เห็นภาพเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ถึงผลกระทบทางสังคมในด้านวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้านและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรกรในท้องถิ่น โดยผู้วิจัยได้ตั้งคำถามที่ได้เตรียมมากับทางผู้นำกลุ่มถึงผลกระทบจากโครงการในแต่ละด้าน ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มผู้ช่วยวิจัยได้ทำการบันทึกเป็น mind mapping บนกระดาษเพื่อให้ชาวบ้านได้เห็นสิ่งที่ตนเองวิเคราะห์ออกมา รวมทั้งมีการบันทึกในกระดาษและใช้เทปบันทึกเสียงเพื่อไม่ให้ข้อมูลที่สำคัญในการสนทนากลุ่มขาดหายไป นอกจากนี้ผู้ช่วยวิจัยได้บันทึกภาพการสนทนากลุ่มอีกด้วย ในการประชุมกลุ่มย่อยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมหรือ PRA (Participatory Rural Appraisal)

3.3.2. แบบสอบถาม ผู้วิจัยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นต่อผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นทั้งในทางบวกและทางลบต่อหมู่บ้าน ทำการเก็บข้อมูลในเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน 2551 โดยทำการสุ่มเก็บตัวอย่างจากประชากรในหมู่บ้าน จำนวน 100 คน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ผู้วิจัยอธิบายโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพานเชิงใหม่ – แม่ฮ่องสอน ให้กลุ่มตัวอย่างได้เข้าใจและเห็นภาพก่อนที่จะมีการเก็บแบบสอบถามทุกครั้งเพราะโครงการฯ ยังไม่ได้ดำเนินการก่อสร้างและในประเทศไทยยังไม่มีตัวอย่างการก่อสร้างประเภทนี้ ทำให้ชาวบ้านนึกภาพไม่ออกว่าโครงการฯ เป็นอย่างไร เมื่อกลุ่ม

ตัวอย่างเข้าใจและเห็นภาพแล้วผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจึงได้ทำการอ่านคำถามจากแบบสอบถามให้ฟัง แล้วกรอกข้อมูลตามคำตอบของกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนในการเก็บข้อมูล

การศึกษาผลกระทบทางสังคมอันอาจเกิดจากโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพาน เชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน กรณีศึกษาบ้านแม่ปิง ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งผู้วิจัย ได้ทำการวิจัยในช่วงที่ยังไม่ได้มีการก่อสร้างโครงการฯ เพื่อให้เห็นถึงผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับหมู่บ้านแม่ปิง โดยมีกระบวนการในการเก็บข้อมูลดังนี้

ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับทางสาขาเพื่อให้ออกหนังสือเข้าพื้นที่พร้อมทั้งได้ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน คือพ่อหลวงวัฒนะ ชันดิพรพนาและคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อเข้าไปพูดคุยทำความรู้จักและแนะนำตัวพร้อมทั้งนำเอกสารที่ออกจากสาขาวิชามอบให้ นอกจากนี้ยังได้ทำความเข้าใจหัวข้อการทำวิจัย วัตถุประสงค์ของการทำวิจัยพร้อมทั้งสำรวจสภาพทางกายภาพของหมู่บ้านในเบื้องต้น หลังจากนั้นได้ลงพื้นที่เพื่อทำการนัดหมายผู้ใหญ่บ้านในการทำเวทีประชุมกลุ่มย่อยถึงวันเวลาที่ชาวบ้านสะดวก สถานที่ในการประชุมและคนที่จะเข้าร่วมประชุมว่าเป็นใคร ตำแหน่งอะไรในหมู่บ้าน พร้อมกันนั้นได้ทำการสำรวจพื้นที่พร้อมทั้งสังเกตสภาพการอยู่อาศัยของชาวบ้านในหมู่บ้านรวมทั้งทำความรู้จักคุ้นเคยกับชาวบ้านและทำการบันทึกภาพและจดบันทึก

ผู้วิจัยได้เข้าไปประชุมกลุ่มย่อยพร้อมด้วยผู้ช่วยวิจัย โดยใช้กระบวนการการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมหรือ PRA เริ่มจากการแนะนำตัวเอง วัตถุประสงค์ของการทำวิจัยและการมาในครั้งนี้ หลังจากนั้นได้ให้ข้อมูลโครงการก่อสร้างระบบขนส่งด้วยสายพานเชียงใหม่ – แม่ฮ่องสอน เปิดให้ชาวบ้านได้ซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับโครงการฯ และตั้งคำถามถึงผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับหมู่บ้านทางลบและทางบวกในประเด็นวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร พร้อมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อบรรเทาผลกระทบ โดยผู้วิจัยได้เตรียมประเด็นต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า และได้เข้าไปทำการเก็บข้อมูลอีกครั้งโดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการพูดคุยกับชาวบ้านถึงผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น โดยได้เข้าไปเก็บตามบ้านที่ละหลังคาเรือนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด พร้อมกันนั้นยังได้ทำการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อยว่าถูกต้องหรือไม่โดยการใช้คำถามในประเด็นเดิมครั้งนี้ผู้วิจัยได้เข้าร่วมสังเกตการประชุมของหมู่บ้านพร้อมกับได้แนะนำตัวให้กับชาวบ้านได้รู้จักอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง และจากนั้นได้เข้าพื้นที่เพื่อทำการเก็บรูปภาพในช่วงของการฤดูแล้งทำนาของหมู่บ้านพร้อมทั้งสภาพทั่วไปของหมู่บ้าน สาธารณูปโภคต่างๆ อีกครั้ง และยังสามารถตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามว่ามีความถูกต้องแม่นยำหรือไม่ รวมทั้งได้เข้าไปสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในประเด็นผลกระทบด้านต่าง ๆ ข้อเสนอแนะ รวมทั้งข้อมูลพื้นฐานซึ่งนอกจากจะไป

สัมภาษณ์กับผู้นำกลุ่มต่าง ๆ แล้วยังได้เข้าไปสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยและครูโรงเรียนบ้านแม่ปิงเพื่อที่จะนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ผลการศึกษาต่อไป

3.4 การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพผสมผสานงานวิจัยเชิงปริมาณ เมื่อเก็บข้อมูลได้มาบางส่วนแล้ว ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลควบคู่กันไปเพื่อจะทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้อาจเป็นความจริงหรือไม่ ในการตรวจสอบข้อมูลผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data triangulation) ซึ่งเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ เช่น ข้อมูลที่ได้จากการสอบถามและการสัมภาษณ์จะทำการตรวจสอบรวมกับการสังเกตอย่างไม่เป็นทางการและการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ การตรวจสอบด้วยวิธีนี้จะตรวจสอบกับข้อมูลประเด็นเดียวกันหรือประเด็นที่เกี่ยวข้องและข้อมูลที่ได้อาจจากการศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบด้วยวิธีการดังกล่าวจึงเป็นข้อมูลที่ น่าเชื่อถือได้ และทำให้ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลที่ได้รับการตรวจสอบมาทำการวิเคราะห์เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไป

ข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามจะใช้สถิติเชิงพรรณนาโดยหาอัตราส่วนร้อยละ เพื่ออธิบายระดับของผลกระทบที่จะเกิดจากโครงการฯ ซึ่งผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ผลการศึกษาที่ได้จากแบบสอบถามโดยเลือกวิเคราะห์คะแนน 3 อันดับแรกที่มีคะแนนมากที่สุดและรองลงมาอีกสองอันดับมาทำการวิเคราะห์

ข้อมูลที่ได้ในประเด็นต่าง ๆ ผู้วิจัยจะนำมาจัดเป็นหมวดหมู่ และนำมาวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ (Content analysis) เพื่อหาความเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูลและปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูลโดยการลงพื้นที่แบบวนซ้ำ เพื่อให้ได้ข้อมูลยืนยันในบางประเด็นที่ยังไม่ครบถ้วน และชัดเจน ซึ่งประเด็นที่ศึกษาเป็นการศึกษาผลกระทบทางสังคมในด้านวิถีการดำรงชีวิตและระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ระบบเศรษฐกิจ รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ได้แก่ การใช้น้ำและการใช้ที่ดิน โดยการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นไปในลักษณะของการเขียนเชิงพรรณนา